

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. дфн Веселин Петров Петров (ИИОЗ-БАН)

за дисертационния труд на Лидия Боянова Кондова „Лайбниц и проблемът за органичното тяло“, докторант в СУ „Св. Кл. Охридски“, за придобиване на образователната и научна степен „доктор“ по философия, направление 2.3. Философия

Дисертационният труд на дисертантката Лидия Кондова „*Лайбниц и проблемът за органичното тяло*“ се състои от увод, теоретичен обзор, три глави – всяка с по две секции и съответни подсекции -, заключение, справка за приносите и публикациите, библиография и декларация за оригиналност – в общ обем от 224 страници, малко по-големи от стандартните. Библиографията обхваща 226 заглавия на кирилица (български и руски езици) и латиница (предимно на английски език и само няколко заглавия на френски и немски), общо разделени на първична и вторична литература.

Бих искал още в началото да декларирам, че пиша настоящата рецензия от позицията на процесуален философ, което определя специфичния ми поглед към и прочит на дисертационния труд.

Веднага трябва да кажа, че за разлика от голям брой от защитаваните у нас дисертации по философия, тук още в увода прави впечатление много ясното очертаване на предмета на дисертацията, на нейната цел и задачите, чрез които тя се реализира, които на свой ред, обуславят строгата структура на целия текст. Експлицитно е очертана използваната методология, налице е ясно формулирана теза на дисертацията. Всичко това говори за много добра премисленост на текста, за дългогодишна задълбочена работа върху него и за наличието на професионализъм – нещо, което не е за учудване за човек, ровил се дълго време в оригинални текстове на Лайбниц и занимавал се с преводите им, което пък е предпоставка за доброто им познаване и интерпретиране.

След увода на дисертацията следва един кратък, но наситен теоретически обзор на (част от) литературата, свързана с темата на дисертацията, целта на който е да аргументира необходимостта от едно ново и по-специално изследване на проблема за органичното тяло. Дисертантката разглежда позициите на една дузина автори, чието представяне аргументира според нея правилността на реалистическата срещу идеалистическата интерпретация на Лайбниц по отношение на учението му за субстанцията и за органичното тяло. Същевременно този теоретически обзор служи като прелюдия към собственото ѝ изследване на заявения предмет на дисертацията. В този смисъл наличието на такъв обзор е удачно решение за вметване в обичайната

структура на една дисертация. В хода на реализирането на това решение обаче за мен остана малко неясно по какъв критерий са избрани да бъдат представени именно посочените в обзора автори, а не някои други: едва ли това са единствените в обширната литература, които критикуват идеалистическата интерпретация на Лайбниц в полза на реалистическата. Второ, което е по-съществено, прави впечатление отсъствието на каквото и да било споменаване на процесуално философската интерпретация на Лайбниц, а тя няма как да бъде заобиколена по тема като тази, която е фокус в дисертацията, поради това, че първоначалното наименование на процесуалната философия е „философия на организма“ и че основателят на този подход – Алфред Норт Уайтхед – си поставя като цел в основния си труд *Процес и реалност* именно „да трансформира някои основни учения на абсолютизма на реалистка база“ (стр. хiii от предговора на този труд) – въпрос, който е пряко свързан с разгледаната от дисертантката дискусия между представените от нея автори в теоретическия обзор по темата. Не мога да се съглася с твърдението на авторката, че „Преломът в историко-философската интерпретативна традиция [която разглежда Лайбниц като идеалист] настъпва през 1985 г.“ (с. 15 от дисертацията). Гореспоменатият процесуално философски подход прави това много по-рано не само в лицето на Уайтхед, но и след него при редица негови последователи. Ще предоставя на дисертантката кратка библиографска справка за публикувани изследвания на Лайбниц от процесуално философска гледна точка, която ясно показва това (вж приложението към настоящата рецензия). Този подход ясно посочва Лайбниц като един от основните предшественици на органичната философия.

Непосредствено след теоретическия обзор започва изложението на дисертацията в трите глави. Първата глава е озаглавена „Единството на органичното тяло“ и замисълът на дисертантката е в нея да докаже, че в Лайбницовата философия органичното тяло отговаря на първия от очертаните два критерия за субстанциалност, а именно критерият за единство. Дисертантката оспорва традиционния подход към Лайбницовата философия, според който „реалността се ограничава до света на монадите, а всичко, свързано с някаква материя, т.е. включително телесната субстанция, се разглежда като производно и дори феноменално“ (с. 36). Защиаваната тук теза е, че „основният носител на реалността в Лайбницовата философия е телесната субстанция, докато монадата следва да се мисли като теоретически конструкт, функциониращ в рамките на един абстрактен обяснителен режим на философстване“ (пак там). Опасявам се обаче, че самото формулиране на такава теза навежда на мисълта, като че ли дисертантката неявно изхожда от мълчаливата предпоставка на дуализма на душа и тяло за развиване

на своите аргументи. Разбира се, всеки философ е свободен да приема или да не приема едни или други идеи за свои предпоставки, но не съм убеден, че в случая това е най-плодотворната предпоставка, въз основа на която да се извеждат по-нататъшни заключения за същността на Лайбницовата философия.

В тази глава авторката разглежда традиционния възглед за формирането и еволюирането на Лайбницовата мисъл през последователните периоди от живота му. Намерението ѝ е впоследствие да оспори този традиционен възглед. Като дребна неточност тук ще посоча, че не е вярно, че „във връзка с откритието на френския математик Жил де Робервал (1602-1675), че аксиомите на Евклид са предпоставени, не и доказани ...“ (с. 37). Това не е негово откритие, тъй като е било известно много по-отдавна, че аксиомите са предпоставени твърдения, а не очевидни истини.

Първата секция на тази глава е посветена на формалния принцип. Дисертантката е положила много усилия за обясняване на телесната субстанция, особено нагледно нейният ход на мисълта е представен с очертаната схема на стр. 48. Секцията завършва с определени изводи, но последният от тях: че „монадологията е по-скоро „фантастична приказка“ отколкото „трактат“ за действителността“ (с. 64) ми се струва недостатъчно обоснован с оглед на предходното изложение. От него обаче се извежда заключението в секцията, че за „проучването на Лайбницовото учение за органичното тяло, не е необходимо да прибъгваме до абстрактния монадологичен анализ. ... като последен градивен елемент тук взимаме телесната субстанция ...“ (с. 65).

Втората секция на първа глава е посветена на материалния принцип. Тук се търсят и аргументирано се посочват отговори на въпроси като: как механистичният модел на живото тяло спомага за формирането на възгледите на Лайбниц; какво разбира той под термина „органично тяло“; кое определя органичното тяло като резултат от творческата дейност на един съвършен творец; кое разграничава органичното тяло от агрегата и др. Обяснява се, че за Лайбниц организъмът или „органичното тяло“ е „не конкретният индивид ... [а е] съвършената организация и хармония на реализираната серия съвъзможни неща“ (с. 71). Подчертава се разбирането на Лайбниц за „безкрайната разделеност на материята като отразяваща безкрайната комплексност на вселената“ и че „привидно неорганичните части от материята всъщност съдържат живи тела, които са толкова малки, че са под прага на нашата сетивност“ (с. 80). Като резултат от своя анализ дисертантката прави три извода: че „отличителният белег на органичното тяло е неговата безкрайно вложена структура“; че „като принцип на единството на органичното тяло функционира доминантната субстанция в него“ и че „доминантната субстанция обединява органичното тяло чрез

активиране на една програма за действие“ (с. 84).

Втората глава на дисертацията е озаглавена „Активността на органичното тяло“ и има за задача да аргументира, че „органичното тяло отговаря на втория основен критерий за субстанциалността – критерия за активност“ (с. 87). Подобно на предишната, тя също е разделена на две подсекции – за формалния и материалния принцип – но за разлика от нея първата подсекция е посветена на въпросите за динамика и телеология, а втората подсекция – а физиология и етология.

Първата подсекция разглежда въпросите: какви са историко-философските предпоставки за въвеждането на динамиката и телеологията в натурфилософията на Новото време; как следва да се разбира отношението между движението и силите; по какъв начин различните видове сила разграничават тялото-субстанция от тялото-агрегат; по какъв начин целите активират спонтанността или силата на телесните субстанции; и как йерархията от цели функционира като принцип на единението на телесната субстанция. На с. 98 нагледно с табличка/диаграма е обяснено схващането на Лайбниц за видовете сили. Особено важно е подчертаването от дисертантката на Лайбницовото виждане, че „всяка субстанция притежава вътрешна тенденция към промяна“ (с. 99), което отличава Лайбниц от господстващата преди него линия, според която субстанцията е нещо напълно непроменливо и самостоятелно. За Лайбниц, напротив, подчертава се, че за да бъде едно нещо субстанция, необходимо и достатъчно условие е наличието на първични сили в нея (с. 100). От изложения материал в тази подсекция дисертантката прави следните изводи относно концепцията на Лайбниц: първо, „отличителната черта на всяко едно нещо в света е неговата активност или наличието на целенасочени сили в него“; второ, „в рамките на динамиката наличието на първични сили разграничава субстанцията от агрегата, докато в рамките телеологията такава функция има способността ѝ да задава собствените си цели с оглед на общия телос – стремежа към съвършенство“; и трето, „органичното тяло е субстанция, тъй като безкрайно вложената му структура действа като единство посредством активни сили и според една телеологическа йерархия“ (с. 110-111). Тук бих искал да подчертая, че при разглеждането на първия от тези изводи дисертантката напълно уместно посочва схващането на изследователи като Юлия Йорати, за които „Лайбницовата онтология е най-добре разбрана не като онтология на субстанцията, а като онтология на силата“ (с. 110). Именно на подобно интерпретиране на Лайбницовата онтология почива схващането му като предшественик на съвременната процесуална философия, както посочва самата цитирана в дисертацията авторка, позовавайки се на Никълъс Решър. Съжалявам, че дисертантката не е развила по-

подробно тази линия на интерпретация на Лайбниц, нито дори е споменала Решър или някой друг съвременен процесуален философ като източник на подобна интерпретация.

Във втората подсекция на тази глава се търси отговор на следните въпроси: какво характеризира историческия контекст на Лайбницовата философия с оглед на сетивновъзприемаемата активност на органичното тяло; в какъв смисъл живото същество е за Лайбниц машина на квазивечното движение; кои са основните физиологични процеси, които Лайбниц засяга в своите занимания с органичното тяло; кое характеризира поведението на живото същество в неговата околна среда; както и как е възможно мисленето на Лайбницовото разбиране за органичното тяло с оглед на развитието в съвременната философия на биологията.

Между другото, в хода на анализа на дисертантката в тази подсекция, не мога да се съглася с казаното от нея в бележка под линия № 80 (с. 115), където тя казва, че „третото възражение и до днес не е преодоляно и стои на пътя на учените, желаещи да създадат изкуствен интелект“. Става дума за тезата, че „само живите организми са способни да страдат“, която дисертантката цитира в основния си текст на същата стр. Цитираната теза е във връзка с аргументацията срещу механизма. Но ще си позволя да обърна внимание, че когато говорим за създаването на изкуствен интелект в истинския смисъл на думата, т.е. за силната теза за изкуствен интелект, той съвсем не се очаква да бъде някакъв „механизъм“, а по-скоро ще е жив организъм, построен обаче на друг принцип, различен от белтъчната основа на строежа на сегашните живи организми на Земята. Така че посочената теза от дисертантката не е „възражение“, а по-скоро задача, която предстои да бъде решена в бъдещето – задача, осъзната още от 1960-те години, когато изследователите са посочили, че истински изкуствен интелект не може да бъде създаден, докато не се научим как да пресъздаваме емоциите в него, в това число и страданието. Но тази бележка е малко встрани от основната тема на дисертацията.

Изводите, които дисертантката прави от тази втора подсекция на втора глава, са: първо, посредством физиологичните процеси машината на природата успешно се самоподдържа в живота; второ, контактът на органичното тяло със средата следва да се мисли с оглед на обмен на информация и енергия; и трето, Лайбницовото схващане за активността на живото в неговата среда е модерно в смисъла на съобразно с възгледите на съвременната философия на биологията (с. 139). Последното е във връзка с очертаването на Лайбницовия принос за по-късно развиващата се философия на биологията.

Третата глава на дисертацията „Познаваемостта на органичното тяло“ също е разделена на две основни секции. Първата от тях анализира общата теоретична рамка

на Лайбниц за описване прогреса в медицината и разглежда следните основни въпроси: какво характеризира историко-философския контекст на Лайбницовите занимания в тази научна област; каква е според Лайбниц ролята на философа в медицината; какви предписания посочва Лайбниц за институционализирането ѝ; по какъв начин медицината като наука се вписва в по-общия проект за развитие на познанието като холистична структура; как проектът за обединение на теоретичното и практическото познание следва да функционира по отношение на медицината (с. 144). Въз основа на изследването на тези въпроси дисертантката прави следните изводи от тази секция: първо, „прогресът в медицината е възможен единствено при третирането на познанието за органичното тяло като холистично тяло“; второ, „философията има ключова роля за развитието на медицината като цяло“; и трето, „последното основание за нуждата от изграждане на медицинска теория е фактът, че само тя може да зададе правилното направление на приложната медицина“ (с. 166).

Втората секция на тази глава е фокусирана върху личителските практики от онази епоха и анализира етическите следствия от тяхната употреба. Затова в нея се изследват следните основни въпроси: с какво се характеризира историко-философският контекст на Лайбниц с оглед на приложната страна на медицината или с оглед на различните практики за изследване и третиране на органичното тяло; как Лайбниц като рационалист оправдава нуждата от емпирически подход в медицината и познанието на органичното тяло; какво позволява на Лайбниц да легитимира интервенциите в тялото на животното с оглед познанието на човешкото тяло; кои са основните изследователски и медицински практики, които Лайбниц засяга в своите съчинения; и какви са етическите следствия от тях. Изследването на тези въпроси позволява на дисертантката да направи следните изводи: че „Лайбниц до голяма степен приема бейкънианския хипотетико-дедуктивен метод на познанието в сферата на науките за живота“; че „значението на практическото познание на органичното тяло се оправдава по линия на значението на медицината за благо на човечеството“; и че „Лайбниц има чисто теоретически основания да защитава моралната свобода в различните изследователски и медицински практики по отношение на органичното тяло“ (с. 193). Освен това дисертантката заключава, че Лайбниц „е на първо и основно място загрижен за актуалната приложимост на познанието“ и че той „открива ролята на науката единствено в реалното подобряване на човешкия живот“ (с. 194). Последните заключения още веднъж потвърждават – макар че дисертантката не е посочила това в дисертацията си – характеризирането на Лайбниц като предшественик на съвременната процесуална философия, според която трябва, „първо да се живее, второ да се живее

добре, и трето, да се живее още по-добре“ (Whitehead, A.N. *The Function of the Reason*. Princeton Univ. Press, 1929, p. 8) и също така „Науката е река с два източника: практически източник и теоретичен източник... не схващам единия източник за по-възвишен в никакъв смисъл на думата от другия или за по-интересен.“ (Whitehead, Alfred North. *The Aims of Education*. The Free Press, New York, 1967 (first edition 1929 by The Macmillan Company), pp. 103-104).

В Заключението на дисертационния труд се подчертава, че „историята на разкриването на Лайбницовите съчинения диктува хода на тяхната историко-философска интерпретативна традиция, довежда до незадоволителността на осъществения от него прочит с оглед на нашата съвременност“ (с. 196). Като се съгласявам с тази констатация се надявам, че с напредването на работата по издаването на Лайбницовите съчинения и особено, когато един ден тази работа бъде доведена до успешния си завършек, ще се очертае още по-ясно потребността от претълкуване на Лайбниц и интерпретирането му като дълбок предшественик на съвременната процесуална философия. Заключението на дисертацията подчертава като основен принос на осъщественото изследване „анализът на различните ракурси на органичното тяло и формулирането на разбиране за него в рамките на Лайбницовата философия“ (с. 197): отново се подчертава единството на органичното тяло, активността на органичното тяло и познаваемостта на органичното тяло. Напълно съм съгласен с дисертантката в поставянето на дългосрочната задача за обогатяване и претълкуване на традиционния образ на Лайбниц, формулирана с повдигането на въпроси като: „Възможно ли е да е реалист, а не идеалист ...“; „Възможно ли е да е емпирик, а не рационалист ...“; „Възможно ли е да е предшественик, а не опонент на съвременното разбиране на живота?“ (с. 200). По повод на последния от тези въпроси бих добавил, че едно внимателно прочитане на трудовете на Уайтхед като основен представител на съвременната процесуална философия по отношение разбирането му за живота и философското му интерпретиране, ясно ще покаже положителния отговор на поставения въпрос, а именно, да, Лайбниц наистина е предшественик на съвременното разбиране на живота, така както то е интерпретирано в съвременната процесуална философия.

Накрая, имам един въпрос към дисертантката: Защо в използваната от нея литература на латиница по темата огромното мнозинство от използваните източници е на английски език, след като както самата тя е посочила в Увода на дисертацията, богатият архив на Лайбницовото писмовно наследство е позициониран в четири основни центъра: ХанOVER, Мюнстер, Потсдам и Берлин (с. 3-4) – всичките

разположени в Германия – и след като както посочва в своето CV тя владее или ползва достатъчно добре не само английски, но и немски и френски езици? На английски език ли е публикуваното досега в посочените четири центъра в Германия?

Авторефератът на дисертацията отразява пълно и точно съдържанието на самата дисертация. Съгласен съм с формулираните от дисертантката шест приноса на самия дисертационен труд, с единствената забележка, че по отношение на петия от тях – „систематизация на основните съвременни изследователски позиции по отношение на обекта на изследване“ – в дисертацията напълно липсва представяне и дори просто споменаване на позицията на съвременната процесуална философия по отношение на обекта на изследване, което прави въпросната систематизация на основните съвременни изследователски позиции непълна.

По темата на дисертацията са посочени шест публикации на дисертантката, четири от които излезли от печат и две под печат, едната от които на английски език. Посочени са също четири изнесени доклада по темата на дисертацията на научни форуми у нас и един в чужбина, както и редица преводи на български език на Лайбницови трудове и един за него – нещо, което допълнително свидетелства за отличното познаване от дисертантката на творчеството на Лайбниц, касаещо обекта на изследване в дисертацията.

Следва да отбележа също, че не познавам дисертантката Лидия Кондова и нямам съвместни публикации с нея.

В заключение: Въз основа на всичко, казано дотук, мога да заключа, че в лицето на дисертацията имаме изключително сериозен труд върху определен важен аспект от творчеството на Лайбниц, какъвто досега не е имало в българската философска литература, а вероятно и не само в нея. Направените от мен бележки се отнасят само до отсъствието на определена интерпретация на Лайбницовото творчество – процесуално философската – и ни най-малко не омаловажават постиженията на дисертационния труд. Ето защо напълно убедено ще гласувам за присъждането на Лидия Кондова на образователната и научна степен „доктор“ по философия и призовавам и другите колеги от научното жури да сторят същото.

София
24.04.2018 г.

Подпис:
/проф. дфн Веселин Петров/

Приложение

Библиография за Лайбниц от процесуално философска гледна точка

- Alcantara**, Jean-Pascal (2008). G.W.Leibniz (1646-1716). – in: **Weber**, Michel and **Will Desmond** (Eds.) (2008). *Handbook of Whiteheadian Process Thought*. Vol. 2. Frankfurt: Ontos Verlag, pp. 297-304.
- Hampe**, Michael (2004). *History of Process-Philosophy. Problems of Method and Doctrine*. – in: **Weber**, Michel (ed.) (2004). *After Whitehead: Rescher on Process Metaphysics*. Ontos Verlag, Frankfurt-Lancaster;
- Hartshorne**, Charles. (1975) *Whitehead and Leibniz: A Comparison*. – in: **Howie**, John and **Buford**, Thomas O. (eds.) (1975) *Contemporary Studies in Philosophical Idealism*, Cape Cod, MA: Claude Starke;
- Hartshorne**, Charles (1976). *From Aquinas to Whitehead: Seven Centuries of Metaphysics of Religion*. Aquinas **Lecturc** for 1976. Marquette Univ. Press;
- Leclerc**, Ivor. (1973) *Philosophy of Leibniz and the Modern World*. Vanderbilt Univ. Press;
- Leclerc**, Ivor (1986). *Whitehead and the Problem of the Knowledge of Nature*. – in: **Lucas**, George R., Jr. (ed.). (1986) *Hegel and Whitehead: Contemporary Perspectives on Systematic Philosophy*. Albany: State Univ. of New York Press;
- Lucas**, George R., Jr. (1989). *The Rehabilitation of Whitehead: An Analytic and Historical Assessment of Process Philosophy*. Albany: State Univ. of New York Press;
- Pannenberg**, Wolfhart (1984). *Atom, Duration, Form: Difficulties with Process Philosophy*. – in: *Process Studies*, (1984), Vol. 14, № 1;
- Poli**, Roberto (2004). *Process Semantics*. – in: **Weber**, Michel (ed.) (2004). *After Whitehead: Rescher on Process Metaphysics*. Ontos Verlag, Frankfurt-Lancaster;
- Rescher**, Nicholas (1996). *Process Metaphysics*. Albany: State Univ. of New York Press;
- Rescher**, Nicholas (2003). *The Promise of Process Philosophy*. – in: **Shields**, George (ed.) (2003). *Process and Analysis: Whitehead, Hartshorne, and the Analytic Tradition*. Albany: State Univ. of New York Press.
- Whitehead**, A. N. (1919). *An Enquiry Concerning The Principles Of Natural Knowledge*. Cambridge. At the University Press.
- Whitehead**, A. N. (1967). *Science and the Modern World*. First edition by The Macmillan Company, 1925. New York: The Free Press.
- Whitehead**, A. N. (1978). *Process and Reality. An Essay in Cosmology*. Corrected edition (ed. by David Ray **Griffin** and Donald **Sherburne**). New York: The Free Press.